

Tall, från tjära till tallolja

Foto: Daniella Andersson

◀ Gammlig stålig tall med krokodilbark och utplattad trädskåpa, lämplig boplatz för örn.

Tallen har funnits i Sverige i alla fall sedan den senaste istiden och är idag, tillsammans med granen, det viktigaste trädslaget i svenskt skogsbruk. Tallar används till hus, broar, möbler och papper, men även till drivmedel och kemikalier. I skogslandskapet uppskattas tallen av både flora och fauna och det är få saker som är lika respektgivande som en riktigt gammal, knotig tall med krokodilbark. Genom historien har tallen använts på olika sätt, exempelvis togs gamla stubbar tillvara, som man sedan framställde tjära ur.

Trädslaget tall

Efter gran så är tall Sveriges vanligaste trädslag och står för nästan 40 % av träden i Sveriges skogar. Det finns ungefär 90 olika tallarter i världen, framför allt förekommer de på norra halvklotet. I Sverige finns en inhemska art, *Pinus sylvestris*, men även contortatall, *Pinus contorta*, förekommer i de brukade skogarna. Den introducerades i Sverige från Nordamerika på 1970-talet för dess virkesegenskaper. Tall växer naturligt i hela Sverige och trivs bäst på lite torrare marker. I fjällkedjan är tall det barrträdslag som växer närmst kalvfjället. Till utseendet är tallen ett stort barrträd som har rak stam och gles krona. Som ung är barken tunn och ser lite ut som papper, men med ålder så blir den grövre och skorplik. Barken på den svenska tallen, *Pinus sylvestris*, sitter två och två tillsammans i ungefär fem år innan de trillar av. Tall är ett relativt stormfast trädslag på grund av dess rot-

system som skickar ut så kallade pålrötter långt ner i marken. Rötterna samarbetar också med svampar, kallat mykorrhiza, för att öka närings- och vattenupptagning till trädet.

Tallen är det trädslag i skogen som bäst överlever skogsbränder och detta beror bland annat på tallens bark som är extra tjock och värmetålig. Är tallen lite yngre när det brinner så kan branden döda en del av trädet och då skapas ett så kallat brandljud på stammen. Det ser oftast ut som ett uppochnedvänt V där veden är blottad. På kanterna av brandljudet bildas vallar och detta är tallens sätt att läka skador. Är brandljudet mindre så kan det med tid vallas över helt och hållet och till slut syns bara att streck utanpå barken. Om en tall utsätts för brand redan i ung ålder blir trädet mer motståndskraftigt mot insektsangrepp, då veden kommer att innehålla mer kåda.

Tallen förökar sig med vindspridda frön och det

tar förhållandevis lång tid för fröet att bli moget. Hanblomman och honblomman sitter på samma träd och från honblomman utvecklas kotten efter pollinering. 18 månader efter att hanblomman befruktat honblomman är kotten färdigutvecklad och fröna kan spridas med vinden.

Är man ute i naturen på vårvintern kan man se tallfrön som ligger ovanpå skaren, de ser ut som en mörkbrun kärna med en ljusbrun vinge. Andra tallarter, såsom contorta, har kottar som är täckta av kåda och kräver värme för att öppna sig och sprida sina frön, till exempel efter en skogsbrand. Varje år skjuter tallen en omgång sidoskott som på stammen kallas grenvarv, alltså nya kvistar som sitter som i en krans runt stammen. Är tallen relativt ung kan man därför lätt räkna ut hur gammalt trädet är genom att räkna antalet grenvarv. När trädet blir äldre kan det bli svårare eftersom de nedre grenvarven dör allt eftersom.

Virke från tall kallas för furu eftersom att man historiskt skiljde på tall och fur beroende på växtsättet. Kunde pålrotten utvecklas ordentligt och trädet växte

Foto: Jenny Svennås-Cillner, Skogsbilder SLU bildarkiv

▲ Talltimmer i kvällssol.

sig högt och rakt kallades trädet för fur, men på marker med grunt jorddjup blev tallen krokig och marig och kallades då för tall.

Vem gillar tall?

Historiskt har tallen haft stor betydelse. Man använde tallstubbar för tjärframställning och tallvirke användes för att framställa träkol. Delar av barken har genom tiderna använts till barkbröd. I dagens moderna skogsbruk odlas väldigt mycket tall, dels för virkets fina egenskaper till byggnadskonstruktioner, möbler och så vidare och dels för träfibern till pappersframställning. Det utvinns även andra produkter ur tallveden. I samband med pappersframställning kan ett ämne som heter tallolja utvinnas. Denna tallolja kan tillsättas till diesel för att göra drivmedlet lite mer miljövänligt. Tallolja är även en komponent i gul såpa som används som rengöringsmedel.

Foto: Helena Delborn, Sveaskogs bildbank

▲ Älgen gillar att beta ungskog av tall, särskilt om vintern.

Som skogsträd är det många djur som gillar tallen. På vintern betar älgen av tallskotten och tjädern livnär sig nästan uteslutande på tallbarr vintertid. Tallbarr innehåller väldigt mycket nyttiga ämnen, bland annat c-vitamin. Tjädrrar tycks veta vilka träd som innehåller mer näringsrika barr och äter därför mest på dem. Detta ger trädet ett väldigt speciellt utseende.

Tallen får med åldern också väldigt grova grenar, ibland kan det nästan se ut som ett nytt träd växer ut från stammen. Dessa grova grenar är så kraftiga att stora rovfåglar, som örn och fiskgjuse, kan bygga sina risbon i dem. Ett örnbo kan väga uppemot ett ton så det krävs att grenarna och trädet som bär upp det är rejäla.

Tallveden är väldigt hård och beständig och dör en tall stående kan den stå kvar i flera hundra år. Ibland kallas dessa torrakor för silverfurar. På en silverfura eller talltorraka kan många skogsarter livnära sig, exempelvis hackspetten som hackar hål efter insekter som ätit av veden. Små knappnåls lavar växer på den blottade veden och en uggle bosätter sig i ett gammalt hackspettshål.

Kort och gammal men även lång och ung

Tack vare sin hårda ved och brandbeständighet kan tallen bli riktigt gammal. Granar, som gärna växer i lite fuktigare marker, har lätt att angripas av röt-svampar och dö och når inte lika ofta så hög ålder som tallen, som gärna växer på de lite torrare markerna. Normalt blir en tall mellan 200 och 450 år gammal om den får växa någorlunda ostört utan alltför mycket beskuggning och konkurrens. Men den kan bli betydligt äldre än så. Man trodde länge att Sveriges äldsta tall var en tall i Muddus nationalpark utanför Gällivare. Brandhistoriken i området är väl dokumenterad och man kunde räkna på brandljuden att den överlevt fyra skogsbränder och den tidigaste inträffade 1413. Men för några år sedan undersökte forskare några tallar på Hornslandet i Hälsingland. De tog ut borkärnor och räknade antal årsringar.

En tall, som endast var 9,2 meter hög, hade 757 årsringar, vilket betyder att när den grodde var Erik Eriksson kung i Sverige och den upptäcktsresande Marco Polo föddes. Några av de närstående träden var även de gamla, över 600 år. Rekordtallen har överlevt minst tre skogsbränder och uppskattas år 2018 vara 761 år gammal. Forskare menar att det är det karga läget och upprepade skogsbränder som gjort att tallen har överlevt så länge.

Sveriges högsta uppmätta tall var länge en tall på Öland, i Ekopark Böda, som mätte 36 meter. Av en slump upptäcktes en ännu högre tall när man skulle testa en höjdmätare i en skog i Sunne kommun i Värmland. Denna mättes till 37,8 meter och detta är anmärkningsvärt då det är så pass långt norrut i landet men även relativt högt beläget över havet. Åldern uppskattades till kring 110 år och anledningen till att träden här är så välväxta är den speciella berggrunden som gör jorden extra mineralrik och fördelaktig när det gäller att producera högväxta träd.

Sveriges grövsta tall är troligtvis Ullebotallen, eller ”Prostatatallen”, som den också kallas, som växer i Bottnaryd i Jönköpings kommun. År 2016 mätte den 482 cm i omkrets och är över 500 år gammal. Om man ser till volym delar Ullebotallen förstaplatsen med Krontallen i Uppsala som båda uppskattas till 21 kubikmeter ved. I jämförelse så ligger tallar som avverkas på en kubikmeter per träd.

Rekordtallen har överlevt minst tre skogsbränder och uppskattas år 2018 vara 761 år gammal.